

Noves troballes epigràfiques de *Valentia*

Presentamos los últimos hallazgos epigráficos de la ciudad de Valentia, encontrados en su mayor parte en las excavaciones realizadas por el SIAM en los últimos años.

On présente ici les dernières trouvailles épigraphiques de la cité de Valentia, recueillies dans leur majorité dans les fouilles menées ces dernières années par le SIAM (Servicio de Investigaciones Arqueológicas Municipales).

Presentem ací una sèrie de setze troballes epigràfiques de la ciutat de Valentia, amb la finalitat de donar a conèixer periòdicament -en línia amb el treball anterior d'un de nosaltres (Escrivà, 1991)- els descobriments que proporcionen les contínues campanyes d'excavacions. Dels 16 epígrafs que hi presentem, 12 són d'època romana (núms. 1-12) i 4 cristians (núms. 13-16). La majoria d'aquests epígrafs han estat recuperats en les excavacions dels últims anys i tenen, per tant, una localització i un context arqueològic coneguts (fig. 1).

Inscripcions romanes

Inscripcions votives

1.- Fragment angular superior esquerre amb els costats ortogonals d'una gruixuda llosa de pedra calcària d'Alcublas (fig. 2), trobada en les excavacions de la Plaça de l'Almoina l'any 1990, quan es treballava en el tall est per a la construcció d'un mur pantalla; formava part com a material reaprofitat dels fonaments de murs moderns.

- Dimensions: 61 x 31 x 28 cm.
- Alçària de les lletres: 15; 11 cm.
- Interlineació: 6; 6 cm.

N[umini Augusti ? ---]

Co[---]

A[---]

La lletra és capital quadrada de caràcter monumental. Per la forma del suport i el tamany de les lletres devia tractar-se d'una inscripció de grans proporcions, potser d'una ara o del pedestal d'una estàtua. El text es troba massa incomplet com per a proposar una restitució segura. Pel major tamany de l'única lletra conservada de la primera línia i per la seua major separació del marge esquerre que les lletres inicials de les altres dues línies, sembla tractar-se del començament del text amb un primer mot destacat. La lletra N difícilment pot correspondre al començament del text d'una inscripció honorífica dedicada a un emperador, però s'adiu amb una dedicatòria al *Numen Augusti*. Altres possibilitats com el prenom *Numerius* o les dedicatòries a *Neptunus*, a *Nemesis* o a les *Nymphae*, a qui n'hi ha una en la ciutat (IRV 6), són poc probables.

Les dedicatòries a la divinitat de l'emperador són freqüents a Hispània (ETIENNE, 1958: 309-317). Això no obstant, poden distingir-se clarament dos grups

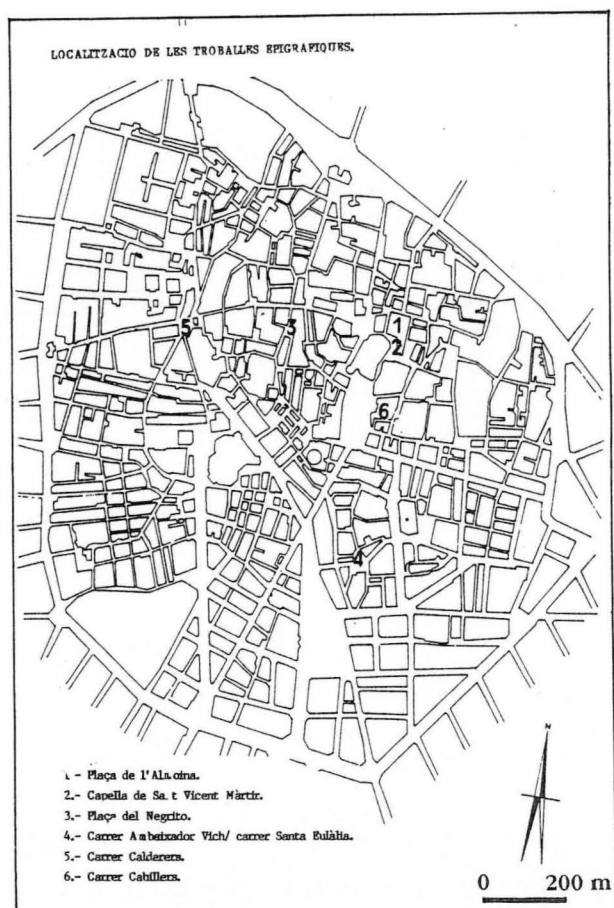

Fig. 1: Localització de les troballes epigràfiques: 1. Plaça de l'Almoïna; 2. Capella de Sant Vicent Màrtir; 3. Plaça del Negrito; 4. Carrer Ambaixador Vich - Carrer Santa Eulàlia; 5. Carrer Calderers; 6. Carrer Cabillers.

amb diferent cronologia: les de l'Alt Imperi, sobretot del segle I, molt escasses; i les del segle III, molt més abundants. Ambdues sèries es diferencien clarament quant al formulari utilitzat. La primera presenta textos senzills encapçalats pel mot *Numen*: l'altar del teatre de Tarraco està dedicat al *Numini August(i)* (RIT 48); a *Ipagrum* la dedicatòria és al *Numini Ti. Caesaris Augusti* (CIL II 1516); a *Nescania* un llibert dedica la inscripció als *Numini Divorum Aug.* (CIL II 2009). Contràriament, la del segle III conté llargs textos que en ocasions inclouen, junt al *numen*, la *maiestas* de l'emperador, relegant ambdues al final del text amb una fórmula utilitzada amb poques variants: *d(evotus o dicatissimus) n(umini) m(aiestati)q(ue) e(ius o eorum)*. La ciutat de *Valentia* va fer una d'aquestes dedicatòries a l'emperador Probus l'any 281 (IRV 18). Per tant, la inscripció que ací presentem deu pertànyer a la curta sèrie de dedicatòries alto-imperials, aproximació cronològica amb la qual s'adiuen el tipus de lletra i les característiques del suport.

L'única d'aquestes que està ben datada és la d'*Ipagrum*, dedicada al *numen* de Tiberi. En la resta de l'Imperi aquestes dedicatòries tampoc són molt freqüents; a banda de la que figura en l'altar de Tiberi a Roma, a *Narbo* n'hi ha una altra dedicada a August l'any 11 (ILS 112), a *Gortyna* (Creta) n'hi ha una altra dedicada a Tiberi l'any 31; potser una de les més tardanes és la d'*Apamea* de Bitínia, dedicada a l'emperador Hadrià els anys 128/129.

En una dedicatòria d'aquesta mena, en la segona línia normalment hauria d'aparèixer el nom del dedicant. Amb el començament *Co-* caben diverses possibilitats, com ara els mots *colonia* i *collegium*; no és probable l'abreviació del prenom *Caius*, ja que no es veu cap punt entre les dues lletres conservades. Els dedicants d'aquest tipus d'inscripcions són colònies, l'*ordo* municipal, la *respublica*, cavallers i alts funcionaris. No pot descartar-se, doncs, una dedicatòria de la ciutat amb la denominació de *colonia*.

Inscripcions honorífiques

La troballa d'una inscripció honorífica dedicada a l'emperador Antoní Pius ve a omplir una llacuna en l'epigrafia de *Valentia*, puix fins ara hi havia un buit en el segle II entre l'única del segle I, erigida en honor de Titus César (69-81), i el conjunt de set dedicatòries del segle III als emperadors i la família imperial que comença amb *Iulia Mamaea* (222-235), mare de Sever Alexandre, i l'esposa

Fig. 2: Inscripció número 1.

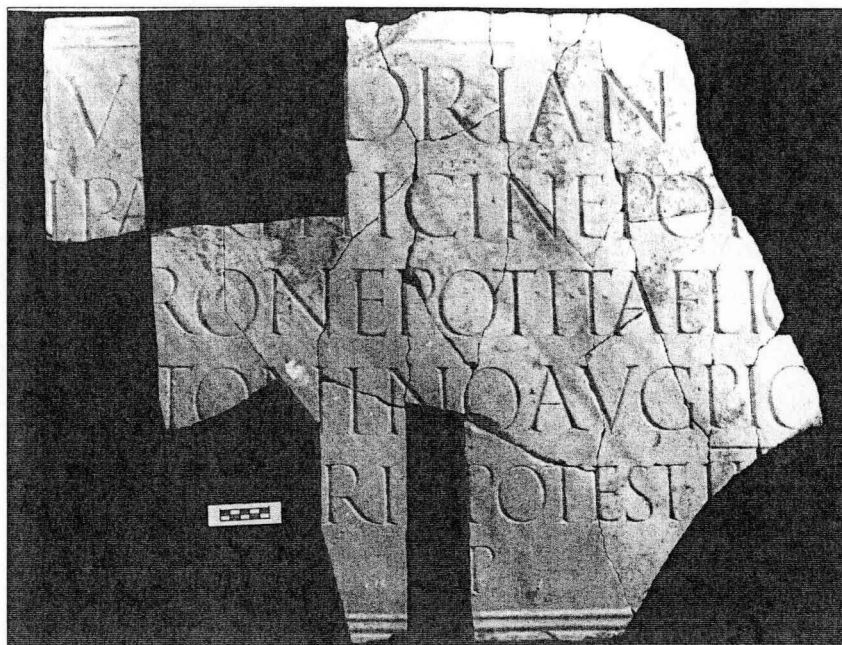

Fig. 3: Inscrició número 2.

d'aquest *Gnaea Seia Herennia Sallustia Orba Barbia Orbiana* (225-227). El segon dels textos honorífics que ací presentem, encara que ha estat objecte de *damnatio memoriae* i no pot llegir-se amb seguretat el nom de l'emperador, deu estar dedicat al mateix Sever Alexandre (222-235), amb la qual cosa ens trobaríem amb la vuitena de les pertanyents en aquest segle.

2.- Diversos fragments corresponents a la meitat dreta d'una placa rectangular de marbre blanc amb els costats superior i inferior paral·lels (fig. 3), trobada en les excavacions de la Plaça de l'Almoina de l'any 1992, en un nivell d'enderrocs (U. E. 6.332) relacionat amb el pòrtic d'un edifici públic de caràcter hidràulic que es data entre finals del segle IV i principis del V. El lloc on es trobava la inscripció va ser foradat per una sènia islàmica i un pou modern, cosa que pot explicar la falta de diversos fragments. La cara anterior està molt ben allisada, mentre que l'acabat de la posterior és més groller. La part conservada del text correspon a la meitat dreta; tanmateix, la fractura afecta per aquest costat el final de totes les línies excepte la 4. El camp epigràfic està delimitat per una estreta motlura de 3,3 cm. en el costat superior i de 2,7 cm. en l'inferior (fig. 4). La hipòtesi de restitució del text permet calcular una amplària aproximada de 125 cm. Devia subjectar-se a un mur amb claus de bronze, ja que en la seua part superior es conserven dues perforacions separades 43 cm.: una sobre la prime-

ra I de *divi* i l'altra, amb part del clau conservat a l'interior, sobre la primera I d'*Hadriani*.

- Dimensions: 65 x 82 cm.
- Alçària del camp epigràfic: 54,5 cm.
- Alçària de les lletres: 7,6; 6,4; 6,4; 6,2; 5,3; 4,4 cm.
- Interlineació: 3; 3; 2,8; 3; 2 cm.
- Marge superior: 2,5 cm.; inferior: 1,6 cm.

[*Imp(eratori) Caes(ari) d[ivi] [Ha]driani [f(ilio)],*
[divi Traian]i Parthici nepot[i],
[divi Nervae p]ronepoti, T(ito) Aelio
[Hadriano An]tonino Aug(usto) Pio,
 5 *[Pont(ifici) Malx(imo), [Tri]b(unicia)]*
Potest(ate) II[II ?],
[Co(n)s(uli) III, P(atri) P(atriae). D(ecreto)
d(ecurionum) ?] p(ecunia) [p(ublica)].

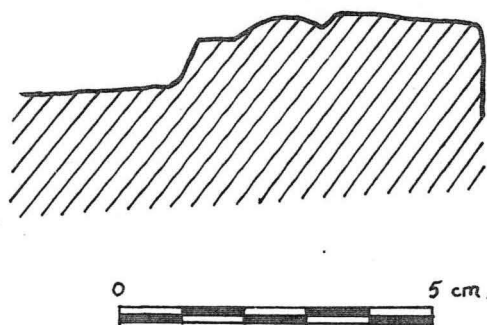

Fig. 4: Perfil de la motlura de la inscripció número 2.

“A l'emperador César Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, fill del divinitzat Hadrià, nét del divinitzat Trajà Pàrtic, besnét del divinitzat Nerva, pontífex suprem, dotat de la quarta (?) potestat tribunícia, cònsol per tercera vegada, pare de la pàtria. Fet per decret dels decurions (?) amb els diners públics”.

La lletra és capital quadrada molt elegant. Els punts són triangulars. L'*ordinatio* sembla prou acurada, amb una interlineació regular i uns marges superior i inferior prou ajustats; només en l'última línia, on normalment hauria de figurar el dedicant, hi ha un major espaiament en la zona dreta. L'altura de les lletres, major en la primera línia, disminueix un poc en les tres següents i, de manera progressiva, en les dues darreres.

La inscripció està dedicada a l'emperador Antoní Pius (138-161) (PIR 2, I, 1513). Encara que falta quasi tota la meitat esquerra del text, la restitució pot efectuar-se amb prou seguretat en les cinc primeres línies per la uniformitat dels textos que apareixen en les seues dedicatòries. El numeral corresponent a la potestat tribunícia es troba incomplet; es veuen dos traços verticals i resta espai per a uns altres dos, per la qual cosa pot tractar-se de la III o, més probablement, de la IIII. Antoní Pius va acomplir la tercera potestat tribunícia entre el 10-12-139 i el 9-12-140 i la quarta entre el 10-12-140 i el 9-12-141. El consolat que es correspon amb la tercera o la quarta potestat tribunícia és el tercer, acomplit per l'emperador l'any 140. La inscripció pot datar-se, doncs, en els anys 139-141 i, més probablement, en els anys 140/141 si restituïm la quarta potestat tribunícia.

El CIL II reuneix un total de 17 dedicatòries a Antoní Pius, 14 de les quals foren realitzades en vida de l'emperador. Es tracta en la seua majoria de dedicatòries de ciutats, deu en total, encara que també n'hi ha de particulars i de *collegia*. Bona part de les dedicatòries hispàniques es daten en els primers anys del seu regnat. La més primerenca és la de *Dertosa* (CIL II 4057 = ILER 1115) que es data el mateix any 138 per la menció de la designació al segon consolat. *Egara* (Terrassa) li n'erigeix una altra a les acaballes de l'any 139 (CIL II 4494 = ILER 1116 = IRC I 66), datada pel segon consolat i la menció de la designació al tercer. *Baetulo* (Badalona) dedica un pedestal a l'emperador (CIL II 4605 = ILER 1117 = IRC I 134) que es data, per la

menció del tercer consolat, entre els anys 140 i 144. A Ourense, la *civitas Limicorum* en dedica un altre (CIL II 2517 = ILER 1118 = IRG IV 10) en 140/141 datat per la quarta potestat tribunícia, probablement en un cas idèntic al que ací presentem. A Càdiz, la *respublica Occurritanorum* n'erigeix un altre (CIL II 1336 = ILER 1120) en 141/142 datat per la menció de la quinta potestat tribunícia. A Ciudad Real, la ciutat de *Mentesa Oretanorum* li'n dedica un altre (CIL II 3236 = ILER 1121) datat en 142/143 per la sisena potestat tribunícia. Una de les darreres dedicatòries ben datades és la de *Mirobriga* (Badajoz) de l'any 158 (CIL II 2366 = ILER 1123).

En la restitució d'aquest epígraf resta insegura la fórmula final que expressa el nom del dedicant. Pel lloc on ha estat trobada i per les mateixes característiques de la inscripció deu ser probablement una dedicatòria de la ciutat. Les fórmules utilitzades en aquests casos varien entre les més senzilles del tipus *d(ecreto) d(ecurionum)* que trobem a *Baetulo* i *Ilurco* (CIL II 5511 = ILER 1128); i d'altres de major complexitat com la que inclou aquesta mateixa referència acompanyada del nom del municipi: *d(ecreto) d(ecurionum) m(unicipium) f(lavium) Egara*; unes altres inclouen només la referència a la comunitat: la *civitas Limicorum*, la *respublica Dertosensis*, etc. En aquest cas la P conservada en l'última línia deu correspondre a la fórmula *p(ecunia) p(ublica)*, potser antecedida de la menció al *d(ecreto) d(ecurionum)*, amb la qual s'explicaria el caràcter públic de la inscripció però no es donaria el nom de la comunitat dedicant. Aquesta solució, no molt freqüent, s'allunya de la fórmula utilitzada en dedicatòries semblants en l'epigrafia valentina, almenys en les del segle III que són les úniques que la conserven, en les quals apareix sempre la referència a les dues comunitats de la ciutat: *Valentini Veterani et Veteres* (IRV 12, 13, 14, 15, 16, 17). La referència al senat de la ciutat no inclouria en aquest cas la menció als *ordines* que apareixen en altres inscripcions de magistrats municipals (IRV 22, 23).

3.— Fragment angular superior dret amb els costats ortogonals d'una ara de pedra calcària de Buixcarró (fig. 5), amb la cornisa motlurada (fig. 6.a). Formava part d'un depòsit de materials arquitectònics trobats al solar de la Plaça de l'Almoïna,

procedent d'excavacions antigues, sense context arqueològic conegut. El camp epigràfic està rodejat per una motlura (fig. 6.b). El text ha estat picat intencionadament; només es pot llegir la meitat dreta de les dues primeres línies.

- Dimensions: 35,5 x 35 x 18 cm.
- Amplària del camp epigràfic: 29 cm.
- Alçària de les lletres: 3,4; 4,3 cm.
- Interlineació: 1,6 cm.
- Marge superior: 2 cm.; inferior: 0,8 cm.

[Imp(eratori)] **C**aes(ari)

[M(arco) Aur(elio)] Severo

[Alexandro P(io) F(elici)]

[Aug(usto) Pont(ifici) Max(imo)]

5 [trib(unicia) pot(estate) ---].

[---].

La lletra és capital quadrada prou elegant. El nom de l'emperador ha estat objecte de *damnatio memoriae*. Hom pot llegir l'abreviació del mot *Caes(ari)* en la primera línia i el nom Severo en la segona. Aquest text tan esbiaixat deixa oberta la porta de les atribucions imperials a diverses possibilitats dins la dinastia dels Severus. El fet que la dedicatòria haja estat esborrada redueix a tres les possibles atribucions: *Geta*, *Macrinus* i *Severus Alexander*. Les dedicatòries als dos primers són molt escasses, mentre que del darrer n'hi han algunes més. Ja hem

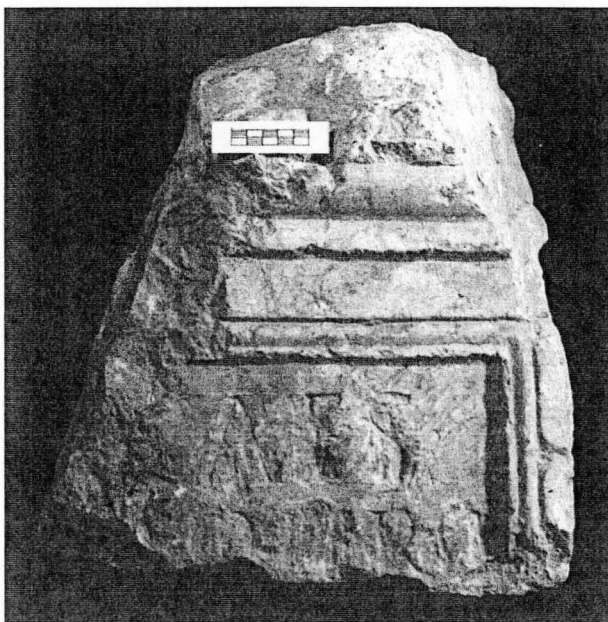

Fig. 5: Inscrició número 3.

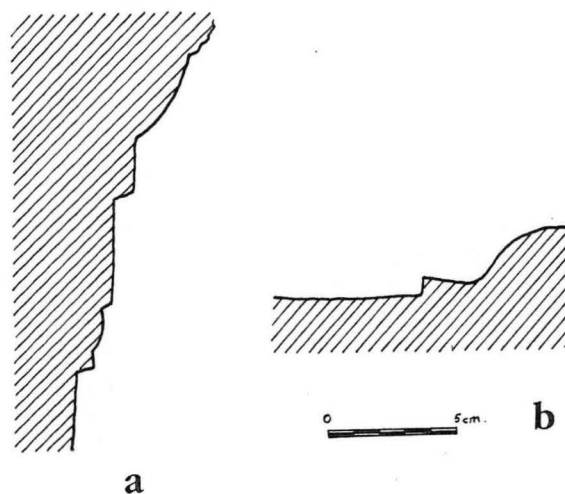

Fig. 6: Perfils de les motlures de la inscripció número 3: a) cornisa, b) camp epigràfic.

vist com a *Valentia* hi ha dues dedicatòries a membres de la família de *Severus Alexander*: a la seua mare *Iulia Mamaea* (222-235) (IRV 12) i a la seua esposa *Gnaea Seia Herennia Sallustia Orba Barbia Orbiana* (225-227); en la primera d'aquestes dues dedicatòries el nom de l'emperador ha estat picat intencionadament. En aquest context no sembla estrany que aquest altar haja estat dedicat a l'emperador Alexandre Sever (222-235) (PIR 2, 1, 1610). D'altra banda, les pronunciades motlures d'aquest pedestal són prou semblants a les de les altres dues inscripcions esmentades, la qual cosa permet una aproximació cronològica.

Les dedicatòries a l'emperador Alexandre Sever no són freqüents a Hispània. En algun cas l'emperador apareix en dedicatòries a Caracal, la divinitzat, com ara una de *Tutugi* (Galera, Granada) (ILPG 27). Entre les seues dedicatòries n'hi ha que inclouen en el text la seua filiació fins al segon grau, com ara les d'*Ulia* (Montemayor, Córdoba) (CIL II 1553) i *Tarraco* (RIT 85); i d'altres que no la inclouen, com ara la d'*Ucubi* (Espejo, Córdoba) (CIL II 1954).

Inscripcions funeràries

4.- Estela de pedra calcària d'Alcublas amb els costats ortogonals trobada l'any 1990 (fig. 7). Formava part com a material reaprofitat d'un mur de la Capella de Sant Vicent Màrtir. Allisada per totes les cares. Està trencada en dues parts per la meitat. Presenta una gran mossa en el costat dret a l'altura

Fig. 7: Inscripció número 4.

de les línies 5-6 que afecta les darreres lletres. Un altre trencall a l'angle inferior dret no afecta el text.

- Dimensions: 134 x 36 x 26,5 cm.
- Alçària de les lletres: 5; 4; 5; 4; 5; 3,5-4,5 cm.
- Interlineacions: 2; 2; 2,3; 1,8 cm.

Massa

an(norum) XXV

Hermes an(norum) XX

b(ic) s(iti) s(unt).

5 *Marcia C(ai) [f(ilia)]*

Atfine[---?].

“Massa, de 25 anys. Hermes, de vint anys. Ací estan enterrats. Màrcia Atfine ?, filla (?) de Cai”.

La lletra és capital quadrada. La primera *A* de la sisena línia és més petita. El numeral *V* de la xifra corresponent a l'edat de la segona línia i la *I* del gentilici de la cinquena línia són de petit tamany. En la sisena línia pot haver un nexa de *NI*. Els punts només apareixen en la quarta línia i tenen forma d'un petit semicercle obert per dalt. Hi ha nexes de *AN* en la tercera línia i de *MA* en la cinquena línia. L'*ordinatio* de la part superior del text és prou acurada, tot i que la darrera xifra de l'edat del primer difunt és de petit tamany, si no es tracta d'un altre *X* inacabat; quant a la part inferior, hi ha un nexa i una compenetració en la cinquena línia.

El camp epigràfic està situat en la meitat superior del monument. El text consta de dos epitafis

que apareixen seguits i el que sembla la dedicatòria que es troba més separada. La lectura del text no presenta cap problema fins al nom de la suposada dedicant, del qual només es pot llegir amb seguretat el gentilici. La *C* que apareix a continuació deu correspondre a la filiació. En la sisena línia apareix el que sembla el cognom. Pot ser en darrer lloc figurava una forma verbal del tipus *fecit* o *posuit* que hauria d'haver anat abreviada.

La nominació dels difunts permet confirmar que es tracta de sengles esclaus. La dedicant fou possiblement la seua *patrona*, *Marcia C. [f. ?] Atfine?*, qui passa a ser el setè membre de la família dels *Marcii* valencians (SEGUÍ, 1991: 177-178). Entre els ja coneguts n'hi ha tres dones: l'aristòcrata *Marcia P. f. Postuma Messenia Lucilla* (IRV 35), la lliberta *Marcia Augustina* (IRV 59) i una altra *Marcia* de cognom i filiació desconeguts (IRV 58).

Quant als noms dels esclaus, *Massa* és un cognom d'origen cèltic i molt poc freqüent; en el CIL apareix en vuit ocasions i només en àrees cèltiques (KAJANTO, 1965: 341). Al País Valencià és el primer cas documentat. *Hermes*, nom d'un déu grec, és un cognom molt freqüent en esclaus i lliberts (SOLIN, 1982, 342-353). Hi ha diversos paral·lels a *Saguntum* (ELST 173) i *Tarraco* (RIT 164, 199). A la mateixa *Valentia* hi ha un *Herma* (IRV 46), cognom que també porta un llibert de *Saguntum* (ELST 203). Per últim, el que sembla el cognom de la dedicant és de lectura insegura, ja que pot tractar-se també de *Atfinib[---]*. Aquest no és cap nom conegut en l'epigrafia llatina. Hom pot pensar també en l'expressió *adfinis* (cf. RIT 680), amb *t* en lloc de *d* i això exigiria la presència del cognom a la cinquena línia (*cf[---]*). Amb el radical *At-* només coneixem el nom de la divinitat *Attis* i els seus derivats, com *Attinas* (SOLIN, 1982: 373). Amb un radical *Al-* les possibilitats són majors: a Hispània hi ha el cognom *Alphius* (CIL II 5108, 5365), del qual deriva *Alfianus* (KAJANTO, 1965: 140); també apareix en un cas l'etnònim *Alpinus/a* (CIL II 5131). Per les característiques del suport i el tipus de lletra pot datar-se en el segle I d. C.

5.– Placa de marbre blanc de forma rectangular trencada en l'angle inferior dret (fig. 8), trobada en les excavacions de la Plaça del Negrito l'any 1990, en un abocador periurbà (U. E. 1.257) que es data en l'últim terç del segle II.

Fig. 8: Inscrició número 5.

- Dimensions: 29,3 x 20 x 2,8 cm.
- Altura de les lletres: 3,6; 3,2; 3,5; 3,2 cm.
- Interlineacions: 0,4 cm.
- Marge superior: 1; inferior: 4,5; esquerre: 3,5; dret: 1 cm.

D(is) M(anibus)
M(anio) Philumeno.
Parthenope
marito.

“Consagrat als déus Mans. A Manio Philumeno. Parthènope al seu marit”.

El camp epigràfic és l·lis i està ornat amb una fulla de palma a la part superior dreta. Es conserven les línies de guia. L'*ordinatio* del text és prou acurada, amb una interlineació mínima però regular; el text està un poc desplaçat cap a la part superior i la segona línia no està ben centrada i s'allarga massa per la dreta. El punt de la primera línia té forma de petita V, mentre la resta tenen forma de triangles i marquen la divisió sil·làbica. La lletra és capital quadrada. Els braços de la M són verticals, però els traços interiors hi arranquen per davall de l'extrem superior. La P no és tancada. La E té situat el traç d'enmig un poc per dalt de la meitat. La O és ovalada. La R és tancada i el seu traç és recte i llarg. Hi ha nexes de *ME* en la segona línia i de *HE* en la tercera línia. La M del prenom té l'apèndix corresponent a l'abreviació de *Manius* (CAGNAT, 1914: 19).

La presència de la fulla de palma no resulta estranya en la iconografia funerària romana. L'origen del caràcter sacre d'aquest símbol prové de la mitologia grega, on la palma forma part dels atri-

buts d'Apol·lo, qui, segons la llegenda, va nàixer als peus d'una palmera a Delos (Jacob, s. v., *Ligna*, DS III, 2, 1248). Com la corona, la fulla de palma va assolir un caràcter triomfal, representant la victòria de la vida sobre la mort (TURCAN, 1972: 128). La seua assimilació per la religió romana va estendre l'ús d'aquest símbol per tot occident. La seua representació en inscripcions i monuments funeraris, segons F. CUMONT (1960: 482), indica que aquell a qui es dedica espera obtenir en el més enllà l'esplendor afortunat que la baixesa de la seua condició li ha impossibilitat de gaudir en aquesta vida.

Els cognoms del difunt i de la dedicant són d'origen grec, per la qual cosa deu tractar-se d'un matrimoni de lliberts. El nom del difunt apareix incomplet, ja que falta el gentilici. El cognom *Philumenus*, freqüent en esclaus i lliberts (SOLIN, 1982: 893-894), no està documentat en l'epigrafia valenciana; en el CIL II apareix en cinc ocasions, sempre amb aquesta forma, a les quals hom pot afegir altres (Cfr. de Tarraco: RIT 491). A *Valentia* hi ha altres cognoms de lliberts amb aquest radical com *Philon* (IRV 31) i *Philete* (IRV 62). *Parthenope*, nom d'una sirena de la mitologia grega (Solín, 1982, 399), és un cognom molt poc freqüent que no apareix en el CIL II, on tanmateix trobem el seu derivat *Parthenopaeus* (CIL II 144, 1108).

Per les característiques del suport i el tipus de lletra pot datar-se en època flàvio-antoniniana.

6.– Fragment angular superior esquerre amb els costats ortogonals d'una placa de pedra calcària de Buixcarró (fig. 9), trobat al cantó entre el carrer Ambaixador Vic i el carrer Santa Eulàlia l'any 1957,

Fig. 9: Inscrició número 6.

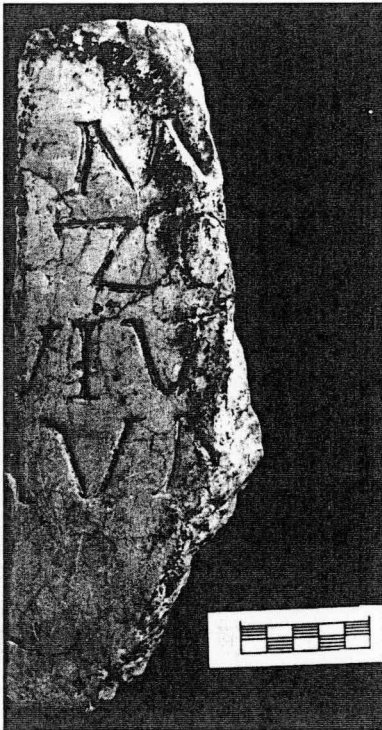

Fig. 10: Inscripció número 7.

en la part que restava d'un enterrament saquejat, a 3,60 m. de fondària. El camp epigràfic està allisat. L'angle conservat del suport és arrodonit.

- Dimensions: 19,1 x 11,8 x 2,2 cm.
- Alçària de les lletres: 3,5 cm.
- Interlineació: 0,7 cm.
- Marge superior: 4,9 cm.; esquerre: 6 cm.

Flor[us ?]

Mar[---]

La lletra és capital quadrada un poc irregular. El segon traç de la F es troba molt alt i inclinat; la O és ovalada. Hi ha una *hedera distinguens* al començament de cada línia i línies de guia molt superficials que no es corresponen amb aquestes.

L'estat fragmentari de l'epígraf no permet la restitució del text. Probablement es tracta d'una inscripció funerària. El començament que trobem en la primera línia correspon a un cognom, per la qual cosa deu tractar-se d'un esclau. El nom que apareix en la segona línia pot correspondre tant a un gentilici com a un cognom, per la qual cosa deu tractar-se d'un altre difunt o del dedicant. Amb aquest radical coneixem els cognoms *Florens*, *Floridus* i *Florus*, amb la seua llarga relació de derivats (KAJANTO, 1965, 233-234). El més freqüent és *Florus/a*, que apareix en tres ocasions a *Saguntum* (ELST 9, 179,

313). Quant al nom que apareix en la segona línia, pot tractar-se d'un gentilici del tipus *Marcius*, conegut en l'onomàstica valentina, amb la qual cosa ens trobaríem amb una dedicatòria semblant al núm. 4, o d'un cognom com *Marcellus*, també conegut a la ciutat (IRV 28), o *Martialis*, que trobem a *Saguntum* (ELST 269, 282).

Per la forma del suport pot datar-se en el segle I d. C.

7.– Fragment vertical amb els costats superior i inferior paral·lels d'una placa de pedra calcària de Buixcarró (fig. 10), trobada en les excavacions del carrer Calderers l'any 1991, on formava part com a material reaprofitat d'un mur medieval (U: E. 1.290) relacionat amb una caldereria. Per la part conservada del text sembla que es tracta de la part centre-dreta del suport, el qual devia tenir forma rectangular.

- Dimensions: 24 x 9 x 4,2-2,8 cm.
- Alçària de les lletres: 2,7; 2,8; 2,7; 2,8 cm.
- Interlineacions: 0,9; 0,9; 0,5 cm.

[D(is)] M(anibus)

[---] Zo[simo ?]

[sibi] viv[fo fecit ?]

[i anno]rum [---]

La lletra és capital quadrada un poc irregular. Els braços de la M són inclinats; els traços de la Z no són paral·lels; la O és ovalada; els traços de la V estan separats en una ocasió.

Si restituïm la dedicatòria als deus Mans en la primera línia, ens trobem amb una inscripció funerària. En la segona línia, el començament *Zo-*deu correspondre al cognom del difunt en el cas corresponent. Les tres lletres conservades en la tercera línia poden pertànyer a una fórmula del tipus *sibi vivo fecit* sense abreviar, la qual apareix abreviada en una altra inscripció de *Valentia* (IRV 56), però també podem pensar en una terminació *-vuu[s]* pertanyent al gentilici del dedicant. Finalment, en la quarta línia les dues lletres conservades poden correspondre a la menció de l'edat també sense abreviar (*[annorum]*) (Cfr. IRV 43), situada en posició final com en la inscripció anteriorment esmentada (IRV 56), o al cognom del dedicant.

Pel que fa al nom del difunt, el començament *Zo-* correspon a diversos noms d'origen grec, com

ara *Zoilus*, *Zosimus* i *Zoticus*, alguns dels quals estan documentats en noms de serfs i lliberts en inscripcions valencianes. Així, a la mateixa *Valentia* hi ha una serva o lliberta anomenada *Zoe* (IRV 76); a *Saguntum* hi ha un *Zosimus* (CIL II 3899 = ELST 134), cognom que trobem també a la Vilajoiosa (CIL II 3572 = ABAD i ABASCAL, 1991, núm. 64); per últim, a les Alqueries (la Plana Baixa) hi ha un *Zoticus* (ILER 4459 = ELST VIII). Sobre el supòsit que en la tercera línia aparega el gentilici del dedicant, *Fulvius* ha estat documentat recentment en la ciutat ([.] *Fulvius Asclepiades* = ESCRIVÀ, 1991, núm. 82); segons aquesta hipòtesi ens trobaríem amb el segon membre de la gens *Fulvia* -ben documentada en altres ciutats pròximes com *Saguntum* i *Saetabis*- en la ciutat de *Valentia*.

Per la forma del suport pot datar-se en el segle I, sense que el caràcter un tant irregular de la lletra aconselle una datació posterior.

8.- Fragment angular inferior esquerre amb els costats ortogonals d'una placa de pedra calcària de Buixcarró sense procedència coneguda (fig. 11). Probablement ha estat trobada en excavacions antigues de la ciutat.

- Dimensions: 14 x 12,8 x 2,5 cm.
- Alçària de les lletres: 3,7; 3,5-3,2 cm.
- Interlineació: 1; 0,8 cm.
- Marge inferior: 3 cm.; esquerre: 3 cm.

[---]

iom[---]

sibi [et suis ?].

La lletra és capital quadrada prou elegant. La O és un poc ovalada; els braços de la M no són verticals; les sines de la S són arrodonides; l'ull inferior

Fig. 11: Inscripció número 8.

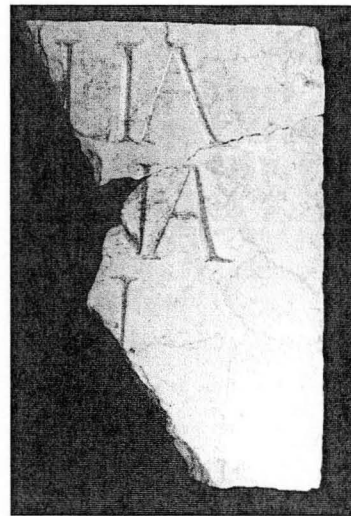

Fig. 12: Inscripció núm. 9.

de la B és més gran i obert. Conserva les línies de guia ben marcades.

Per la fórmula que trobem en l'última línia es tracta d'una inscripció funerària. De la primera línia es veu tot just l'extrem final de dues lletres de difícil identificació. De la primera queda l'extrem d'un traç vertical que pot correspondre a les lletres I, F, P o T; la segona pot ser, per l'extrem del traç inclinat, una A, M o N. Possiblement davant aniria una altra lletra corresponent a l'abreviació del prenom del difunt. A la segona línia es conserven tres lletres que deuen pertànyer al cognom, sense que resulte possible restituir-lo. Per últim, en la tercera pot restituir-se la fórmula *sibi et suis* o alguna de les seues variants, conegudes en altres inscripcions de la ciutat (IRV 52).

Per la forma del suport i el tipus de lletra pot datar-se en el segle I.

9.- Fragment lateral dret amb el costats ortogonals trencat en dues parts d'una placa de pedra calcària de Buixcarró trobada l'any 1990 en les excavacions de la Plaça de l'Almoïna (fig. 12), en un reblit (U. E. 10.108) que pot datar-se en el segle IV. Les lletres conserven restes de pintura roja.

- Dimensions: 18 x 12,5 x 2,3 cm.
- Alçària de les lletres: 4; 3,8; 5,5 cm
- Interlineació: 0,4; 0,5 cm.
- Marge superior: 0,7; dret: 3,7; inferior: 3,9 cm.

[---]lia

[---]na

[; *H(eredem) e(xterum) n(on)] b(abebit) ?*

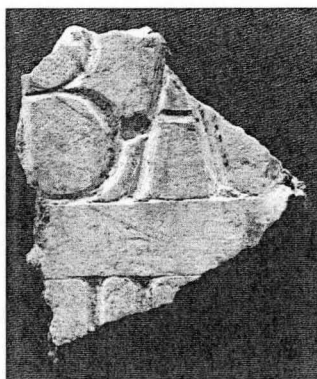

Fig. 13: Inscripció número 10.

La lletra és capital quadrada. Es conserven les línies de guia. El text es troba molt incomplet com per a proposar una restitució. Pot tractar-se d'una inscripció funerària en què figuraria el gentilici en la primera línia i el cognom en la segona; l'única lletra visible de la tercera línia sembla una H i deu pertànyer a alguna fórmula del tipus *b(eredem) e(xterum) n(on) b(abebit)*, poc freqüent, millor que in *b(onorem)*. Quant a l'onomàstica, en l'epigrafia valentina trobem diversos gentilicis acabats en el sufix *-lia*: *Abelia, Aemilia, Caecilia, Carvilia, Cornelia, Iulia, Manlia i Otacilia*. Quant al cognom, la terminació *-na* pot correspondre als sufixos *-ana* (IRV 78: *Silvana*) i *-ina* (IRV 59: *Augustina*; IRV 32, 44: *Valentina*).

Per la forma del suport i el tipus de lletra pot datar-se en el segle I.

10.– Petit fragment d'una placa de pedra calcària de Buixcarró trobada l'any 1990 en les excavacions del carrer Calderers (fig. 13), en un reblit d'anivellament d'època islàmica (U. E. 1.255) que es data en el segle XII.

- Dimensions: 6,5 x 5,5 x 1,6 cm.
- Interlineació: 1,4 cm.

[--]
 [--]ba[--]
 [an(norum) --]III[-- ?]

La lletra és capital quadrada. L'ull inferior de la B és més gran. Es conserven les línies de guia. En la segona línia conservada es veu l'extrem superior de dos traços verticals molt junts que deuen correspondre a un numeral, per la qual cosa hom pot suposar la presència de l'edat. Ens trobaríem així amb un epígraf funeràri que pot datar-se en els segles I-II.

Fragments indeterminats

11.– Fragment motlurat de pedra calcària d'Alcublas, possiblement corresponent a la part superior esquerra d'una cornisa (fig. 14), trobat en les excavacions de la Plaça de l'Almoïna l'any 1990, quan es treballava en el tall est per a la construcció d'un mur pantalla; formava part com a material reaprofitat dels fonaments d'un mur modern. Sembla tractar-se de la cornisa d'una ara amb les motlures picades. No és freqüent que la inscripció figure en aquesta part del monument.

Fig. 14: Inscripció número 11.

- Dimensions: 26,5 x 31,5 x 13,5 cm.
- Alçària de les lletres: 5,5 cm.

Mu[--]

La lletra és capital quadrada. No sembla haver puntuació entre les dues lletres conservades. Deu tractar-se del començament del text, però no és possible plantejar una hipòtesi de restitució. Pot datar-se en els segles I-II.

12.– Petit fragment d'una placa de marbre blanc trobat en les excavacions de la Plaça de l'Almoïna dels anys 1985-86 (fig. 15), en un nivell d'època medieval (U. E. 1.469).

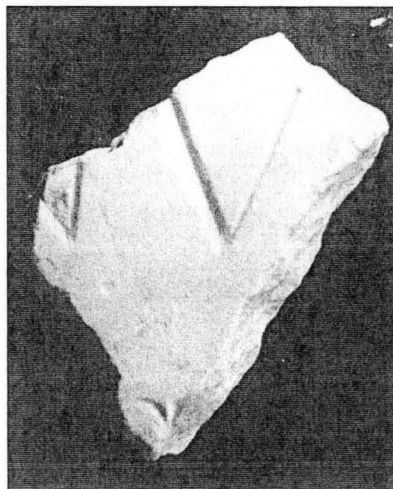

Fig. 15: Inscripció número 12.

Fig. 16: Inscripció número 13.

- Dimensions: 8 x 7 x 2,4 cm.
- Alçària de les lletres: 3,5 cm.

[---]
 [---]nu[s? ---]
 [---].

La presència del que sembla el grup *NV* pot correspondre a la terminació *[---]nu[s]* d'un nom o cognom en nominatiu. Pot datar-se en els segles I-II.

Inscripcions cristianes

13.- Fragment d'una placa de marbre blanc trobada en les excavacions de la Plaça de l'Almoina dels anys 1991-92 (fig. 16), en una bossa d'enderrocs (U. E. 6.246) datada en el segle XIII i situada en la zona ocupada per l'àrea episcopal d'època visigoda. La part conservada correspon al camp epigràfic.

- Dimensions: 16,5 x 9 x 2,5 cm.
- Alçària de les lletres: 2,4; 2,1; 2; 2,1 cm.
- Interlineació: 1,1; 1,1; 1,1 cm.

[---]
 [---] Pont]ifex [---]
 [---]ibus V[---]
 [---] reg[---]
 [---]eni[---]
 [---].

La lletra és capital quadrada un poc irregular. El traç inferior de la F està situat a poc més de mitja altura. El braç intern de la E està situat enmig. La B no és tancada i l'ull inferior és més gran. Els traços de la V són un poc corbats. Les sines de la S són rodones i un poc desiguals. L'ull de la R és un poc allargat i no tanca del tot. El traç de la G s'enrosca un poc en la part inferior. El traç oblic de la N no arriba als extrems dels pals.

L'únic mot que pot restituir-se amb seguretat és *[Pont]ifex* en la primera línia. Es tracta de la referència a un bisbe. Aquest mot apareix al començament d'algunes inscripcions mètriques, com ara la del bisbe *Iustinianus* de València (ICERV 279), de caràcter commemoratiu, i els epitafis dels bisbes *Honoratus* de Sevilla (ICERV 273) i *Sergius* de Tarragona (ICERV 278). Segons la distribució més usual en aquest tipus de textos, davant devia anar el nom del bisbe a qui estava dedicat. A la tercera línia hom pot llegir el començament *reg-* seguit d'un traç vertical; en aquesta classe d'inscripcions trobem amb aquest radical els mots *regio* i *regnum*, en el cas corresponent, i diverses formes dels verbs *regno* i *rego*, de manera que resulta difícil la restitució.

El caràcter fragmentari del text no permet la seua restitució. Deu tractar-se d'una inscripció de caràcter commemoratiu o funerari d'un bisbe de la diòcesi valentina. Presenta una estreta semblança amb una altra de la mateixa època, possiblement de tipus commemoratiu (ESCRIVÀ, 1991: 184-188), tant pel tipus de material emprat com pels trets

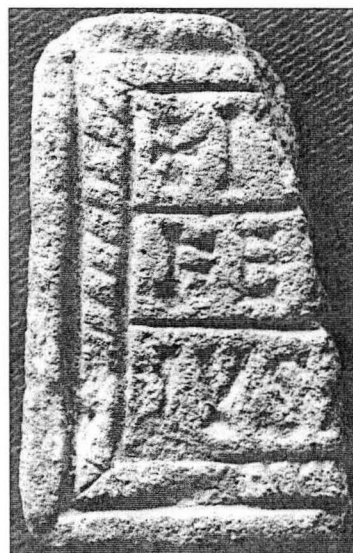

Fig. 17: Inscripció número 14.

paleogràfics; totes dues poden afegir-se a una curta sèrie de cinc epígrafs formada per l'esmentada del bisbe *Iustinianus*, de mitjans del segle VI, per una altra també mètrica gravada sobre una placa de marbre reutilitzada i atribuïda inicialment al mateix bisbe (ICERV 356), que J. CORELL (1989) atribueix al bisbe *Anesius* (646-652 ?), i per un epítafi en prosa d'un bisbe de nom desconegut (ICERV 260). Sense altres elements que permeten una major aproximació cronològica, l'epígraf pot datar-se en els segles VI-VII.

14.– Meitat esquerra d'una petita placa de pedra calcària trobada en l'excavació del Carrer Cabillers B de l'any 1986 (fig. 17), en un abocador (U. E. 2.068) que pot datar-se en els segles VI-VII. El suport està tallat en forma de falca, per la qual cosa devia anar encastat. El camp epigràfic està delimitat per un doble solc incís. Presenta línies de guia profundament incises i un crismó en forma de creu grega al començament del text.

- Dimensions: 3,2 x 2,2 x 1 cm.
- Alçària de les lletres: 0,6 cm.

Iu[---]

Fe[---]

Iust[---].

La lletra és capital quadrada un poc irregular. El text està massa incomplet com per a proposar una restitució segura. Això no obstant, és molt possible que hi apareguen diversos noms personals. El començament *Iu-* en la primera línia i el més complet *Iust-* en la tercera poden correspondre a diversos noms com ara *Iulius*, *Iulianus*, *Iustus*, *Iustinus* o *Iustinianus*; l'adjectiu *Iustus* només sol

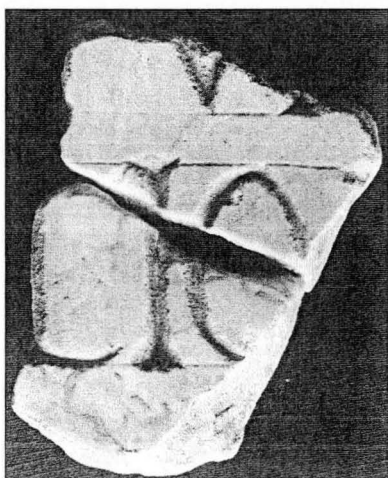

Fig. 18: Inscrició número 15.

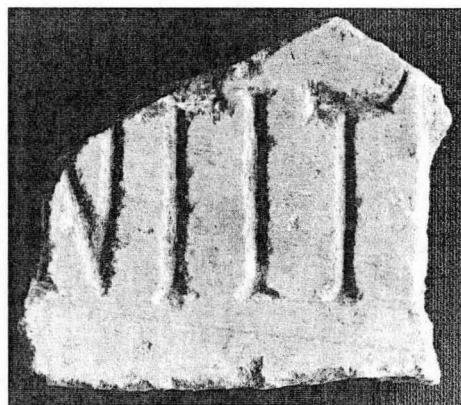

Fig. 19: Inscrició número 16.

aplicar-se als reis en monedes, mentre que d'altres mots com *iuvenis* i *iuventus* són poc freqüents. El començament *Fe-* de la segona línia pot correspondre als noms *Felix* i *Felicissimus*, a l'adjectiu corresponent al primer, a la forma verbal *fecit* o inclús a l'adverbi *feliciter*. No podem oblidar, però, que *Iulianus*, *Felix* i *Iustus* són tres màrtirs que apareixen repetidament en l'epigrafia cristiana hispànica (cfr. ICERV 304).

La forma del suport devia ser rectangular. La inscripció pot haver tingut un caràcter funerari, amb un text breu format per tres línies encapçalades pels noms dels difunts. Per les seues característiques pot relacionar-se amb altres semblants, inclús en el tamany, de *Tarraco* (cfr. RIT 1012, 1013, 1046). El crismó, amb aquesta forma i en aquesta posició, resulta estrany en les inscripcions abans del segle VI (VIVES, 1969, 9). La seua datació pot situar-se de manera aproximada en els segles VI-VII.

15.– Petit fragment de placa de marbre blanc molt esmicolable trencat en dues parts trobat en les excavacions de la Plaça de l'Almoïna de l'any 1990 (Fig. 18), entre els materials d'un pou d'època islàmica.

- Dimensions: 8,6 x 7 x 4 cm.
- Alçària de les lletres: 3,9-3,4 cm.
- Interlineació: 9 cm.

[---] *Vi[---]*

[---] *lio[---]*

La lletra és capital quadrada. Es conseven les línies de guia. Per l'espai que queda a l'esquerra de la V de la primera línia, sembla tractar-se del començament del text; el traç que es veu a conti-

nuació deu correspondre a una vocal, possiblement I o E. Encara que no és segura la seua atribució cristiana, alguns trets paleogràfics de les lletres conservades i la presència de les línies de guia deixen oberta aquesta possibilitat.

16.– Petit fragment d'una placa de marbre blanc trobat l'any 1992 en les excavacions de la Plaça de l'Almoïna (fig. 19), en la trinxera de fundació d'un mur (U. E. 6.270) d'època islàmica que pot datar-se en el segle XII. Les lletres conserven restes de pintura roja.

- Dimensions: 6,2 x 7,5 x 2 cm.
- Alçària de les lletres: 3,7 cm.
- Marge inferior: 1,5 cm.

[---]ntiti[---]

La lletra és capital quadrada. No és possible una restitució del text. Encara que no és segura la seua atribució cristiana, alguns trets paleogràfics de les lletres conservades i les característiques del suport deixen oberta aquesta possibilitat.

ÍNDEXS

Nomina

Marcia C. [f. ?] Atfine[---]?, 4
[---]lia, 9

Cognomina

Atfine[---]?, 4
Fe[---], 14
Flor[us]?, 6
Hermes, 4
Iu[---], 14
Iust[---], 14
Massa, 4
Parthenope, 5
Philumenus, 5
Zosimus?, 7
[---]na, 9

Praenomina

Manius, 5

Emperadors

Antoní Pius
T. Aelius [Hadrianus An]toninus Aug. Pius, 2
Alexandre Sever
[M. Aurelius Se]lverus [Alexander Aug.]?, 3

Religió

Dei Manes, 5, 7
N[umini Augusti]?, 1

Fórmules

[sibi] viv[o fecit]?, 7
sibi [et suis]?, 8
[i] b[eredem] e[sterum] n[on] b[abebit]?, 9

Parentesc

marito, 5

Material del suport

Marbre blanc: 2, 5, 12, 13, 15, 16
Pedra calcària de Buixcarró: 3, 6, 7, 8, 9, 10
Pedra calcària d'Alcublas: 1, 4, 11
Pedra calcària: 14

Lloc de procedència

- Plaça de l'Almoïna sense data: 3
1985-86: 12
1990: 1, 9, 11, 15
1991-92: 13
1992: 2, 16
- Capella de Sant Vicent Màrtir
1990: 4
- Plaça del Negrito
1990: 5
- Carrer Ambaixador Vic/carrer Santa Eulàlia
1957: 6
- Carrer Calderers
1990: 10
1991: 7
- Carrer Cabillers
1986: 14
- Sense procedència: 8

Lloc de conservació

SIAM: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.
Catedral: 4

NOTA

Volem expressar el nostre agraïment a V. Lerma, R. Albiach, R. Soriano, R. Chuliá i J. Blasco, directors de les excavacions en què s'ha recuperat aquest material epigràfic, per les seues informacions i per la cessió desinteressada del material.

F. ARASA I GIL

Departament de Prehistòria i d'Arqueologia
Universitat de València, Av. Blasco Ibáñez 28
46010 VALÈNCIA

V. ESCRIVÀ I TORRES

Servei d'Investigacions Arqueològiques Municipals
Plaça de Magüncia 1. 46017 VALÈNCIA

ABREVIATURES UTILITZADES EN EL TEXT

CIL II	HÜBNER, 1869.
DS	DAREMBERG, SAGLIO i POTTIER, 1877-1919.
ELST	BELTRÁN LLORIS, 1980.
ICERV	VIVES, 1969.
ILER	VIVES, 1971.
ILPG	PASTOR i MENDOZA, 1987.
ILS	DESSAU, 1954-55.

- IRC I FABRE, MAYER i RODÀ, 1984.
 IRG IV LORENZO, D'ORS i BOUZA, 1968.
 IRPL ARIAS, LE ROUX i TRANOY, 1979.
 IRV PEREIRA, 1979.
 PIR 2 CROAG, STEIN i PETERSEN, 1933-70.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, L. i ABASCAL, J. M.
 1991 *Historia Antigua. Textos para la historia de Alicante*. Alicante.
- ARIAS, F.; LE ROUX, O. i TRANOY, A.
 1979 *Inscriptions Romaines de la Province de Lugo*. París.
- BELTRÁN LLORIS, F.
 1980 *Epigrafía latina de Saguntum y su territorium (Cronología. Territorium. Notas prosopográficas. Cuestiones municipales)*. Serie Trabajos Varios del SIP, 67. València.
- CORELL, J.
 1989 Inscripció del obispo Anesio, atribuida erròneamente a Justiniano. *Saitabi*, XXXIX 63-72. València.
- CROAG, E.; STEIN, A. i PETERSEN, L.
 1933-70 *Prosopographia Imperii Romani*. Berlin.
- CUMONT, F.
 1966 *Recherches sur le symbolisme funéraire des romains*. París.
- DAREMBERG, C.; SAGLIO, E. i POTTIER, E.
 1877-1919 *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*. París.
- DESSAU, H.
 1954-55 *Inscriptiones Latinae Selectae*. Berlin.
- ESCRIVÀ, V.
 1991 Novedades epigráficas de la ciudad de Valencia. *Saguntum (PLAV)*, 24: 177-191. València.
- ETIENNE, R.
 195 *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique d'Auguste a Dioclétien*. París.
- FABRE, G.; MAYER, M. i RODÀ, I.
 1984 *Inscriptions Romaines de Catalogne I. Barcelone (sauf Barcino)*. París.
- HÜBNER, E.
 1869 *Corpus Inscriptionum Latinarum. Inscriptiones Hispaniae Latinae*, II. Berlin.
- KAJANTO, I.
 1965 *The latin cognomina*. Helsinki-Helsingfors [Roma, 1982].
- LORENZO, J.; D'ORS, A. i BOUZA, F.
 1968 *Inscripciones Romanas de Galicia IV. Provincia de Orense*. Santiago de Compostela.
- PASTOR, M. i MENDOZA, A.
 1987 *Inscripciones latinas de la provincia de Granada*. Granada.
- PEREIRA, G.
 1979 *Inscripciones romanas de Valentia*. Serie Trabajos Varios del SIP, 64. València.
- SEGUÍ MARCO, J. J.
 1991 Las familias de Valentia durante el alto imperio romano (I). *Saitabi*, XLI: 167-187. València.
- SOLIN, H.
 1982 *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch*. Berlin-New York.
- TURCAN, R.
 1972 Les guirlandes dans l'antiquité classique. *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 14.
- VIVES, J.
 1969 *Inscripciones cristianas de la España Romana y Visigoda*. Barcelona.
- VIVES, J.
 1971 *Inscripciones latinas de la España romana*. Barcelona.